

ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглядається військовий аспект соціальної безпеки в контексті нової Стратегії національної безпеки України та обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення організаційно-правового механізму забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців Збройних Сил України.

Ключові слова: “національна безпека держави”, “соціальна безпека”, “стратегія національної безпеки України”, “Збройні Сили України”, “національні інтереси”, “національні інтереси у соціальній сфері”, “соціальні проблеми”.

В статті рассматривается военный аспект социальной безопасности в контексте новой Стратегии национальной безопасности Украины и обоснованы рекомендации по совершенствованию организационно-правового механизма обеспечения социальной безопасности военнослужащих Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: “национальная безопасность государства”, “социальная безопасность”, “стратегия национальной безопасности Украины”, “Вооруженные Силы Украины”, “национальные интересы”, “национальные интересы в социальной сфере”, “социальные проблемы”.

The article deals with the military aspect of social security in the context of the new National Security Strategy of Ukraine and the recommendations for improving organizational and legal mechanism to ensure the social security of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: “national security”, “social security”, “National Security Strategy of Ukraine”, “Armed Forces of Ukraine”, “national interests” and “national interests in the social sphere,” “social problems”.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Події і процеси, що відбулися в Україні за останні два десятиріччя, характеризуються багатьма змінами в економічному, соціальному та суспільному житті людей. Політичному, громадському та особистому життю суспільства нині притаманна стрімка динаміка. Відбуваються швидкі зміни в економіці, соціальній та гуманітарній сферах. Не минули вони й питань національної безпеки України, складовою частиною якої дедалі виразніше виступає соціальна безпека. Наразі маємо протистояння політичних партій, нерідко спостерігаємо акції соціального протесту, страйки, мітинги, неконтрольовані ситуативні виступи, конфліктні випадки, які стають загрозою демократичним та соціальним перетворенням в українському суспільстві.

Тому перед Україною стоять два найважливіші завдання: перше – не допустити руйнування економіки і соціального захисту населення за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, тобто зберегти цілісність держави і суспільства; друге – забезпечити політичну, економічну та соціальну стабільність у країні та стати рівноправним партнером європейських держав.

Ця обставина й визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями забезпечення соціальної безпеки

на сучасному етапі становлення України як соціально орієнтованої ринкової держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій [1-8], в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, основними завданнями забезпечення соціальної безпеки є виявлення й оцінка вогнищ, осередків виникнення, локалізація конфліктних ситуацій, активний пошук можливих резервів підвищення соціальної безпеки та прискорення економічного і соціального розвитку регіонів і держави, розробка та реалізація програм і проектів, відбір економічних та соціальних механізмів, засобів і методів, які запобігають соціальним загрозам.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, формулювання цілей. Проте, в сучасній вітчизняній науковій літературі [9-11] проблема забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців залишається мало досліджуваною, а в контексті соціальних трансформацій у військовій сфері українського суспільства і гостро дискусійною. Саме тому метою статті є розгляд військового аспекту соціальної безпеки в контексті нової Стратегії національної безпеки України та обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-правового механізму забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Слід зазначити, що за роки незалежності України політичні діячі, науковці, фахівці, органи державного управління та представники громадських організацій дійшли висновку про необхідність законодавчого встановлення норм національної безпеки держави.

Прийняття Концепції (основ державної політики) національної безпеки України Верховною Радою у 1997 році було важливим кроком державного підходу до формування ефективної системи її розвитку [12]. Цей документ уперше визначив політику захисту національних інтересів України, обумовив цілеспрямованість дій щодо самозбереження і прогресивного розвитку України як суверенної держави. До головних складових та суб'єктів національної безпеки було включено громадянина України, стан захищеності його життєво важливих інтересів, прав і свобод. Одночасно було розкрито зміст захищеності національної безпеки суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз – його духовних та матеріальних цінностей, а також держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів.

Концепція національної безпеки вперше обумовила розмежування сфер безпеки, до складу яких входять: політична, економічна, соціальна, військова, екологічна, науково-технічна, інформаційна. У Концепції є визначення поняття національних інтересів та закріплено перелік найпріоритетніших напрямів безпеки на той час, систематизовано загрози національній безпеці та основні напрями державної політики в цьому напрямі захисту безпеки. Реалізація положень концепції була покладена в основу створення системи забезпечення національної безпеки України, в якій, згідно з правовими основами й основними функціями, визначено структуру та повноваження утворених органів у сфері національної безпеки.

З моменту розробки та прийняття Концепції національної безпеки соціально-економічний та суспільно-політичний стан як усередині країни, так і за її межами значно змінився. Набули більшої гостроти окремі загрози національній безпеці, а деякі зазнали значного пом'якшення. Став відчутнішим вплив нових небезпек і негативних тенденцій. Усе це вимагало вдосконалення чинної правової бази у сфері національної безпеки, внесення певних змін до структури

національної безпеки, визначення основних загроз національним інтересам та розробки ефективних напрямів подальшої державної політики щодо національної безпеки України.

Виконанням цих завдань стало прийняття у червні 2003 р. Закону України «Про основи національної безпеки України» [13], в якому удосконалено понятійний апарат, визначено об'єкти та суб'єкти національної безпеки, розширено перелік принципів національної безпеки та пріоритетних національних інтересів. До кола сфер національної безпеки було додатково включено державну безпеку, сферу безпеки державного кордону та відокремлено внутрішньополітичну безпеку від зовнішньополітичної.

Певним здобутком цього Закону є суттєве оновлення змісту загроз та основних напрямів забезпечення національної безпеки згідно з вимогами сьогодення. З метою оперативного реагування на зміни зовнішніх і внутрішніх загроз закон передбачає розробку і затвердження Президентом України Стратегії національної безпеки України.

Поряд з позитивними здобутками процесу становлення правових основ національної безпеки в Україні досвід їх впровадження засвідчив певну непослідовність визначення головних складових національної безпеки. Так, у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України (1997 р.) залишилося багато положень, які і нині є актуальними для забезпечення національної безпеки, але вони не знайшли місця у новому законі. З нього невинновано виключено значну кількість загроз національній безпеці, які є гострими в нинішній час і мають тенденцію до зростання.

Водночас соціальна безпека, незважаючи на гостроту соціальних проблем та небезпечність їх наслідків, не знайшла відповідного розвитку в системі забезпечення національної безпеки України. У колі пріоритетних національних інтересів, визначених законом «Про основи національної безпеки України», соціальні інтереси викладені недостатньо систематизовано, вони не ув'язані з економічними та політичними інтересами. Водночас, ухвалена вперше у 2007 році Стратегія національної безпеки України [14] не стала керівним документом для практичної діяльності органів державної влади, чому завадили їхня зосередженість на досягненні короткострокових політичних і економічних цілей, нехтування потребами стратегічного

розвитку суспільства і держави. Внаслідок цього посилилися загрози національній безпеці, послабилася спроможність України захищати свої національні інтереси.

Така ситуація, що склалася в державному управлінні у сфері національної безпеки породила відсутність збалансованого взаємозв'язку між головними структурними складовими національної безпеки, що значно знижувало можливість її практичної реалізації, призводило до безсистемності у здійсненні державної політики національної безпеки, зумовлювало відсутність координації прийняття та впровадження якісних управлінських рішень. Цей недолік було враховано при формуванні нової редакції Стратегії національної безпеки України [15], в якій найголовнішою вимогою щодо стратегічних напрямів забезпечення національної безпеки є об'єктивне, неупереджене визначення пріоритетних національних інтересів, адже особливості нинішнього соціально-економічного та політичного стану в Україні потребують концентрації зусиль та ресурсів саме на стратегічних напрямках державної політики, врахування яких сприяє задоволенню національних інтересів.

Позитивним в новій редакції Стратегії національної безпеки України також є те, що соціальні інтереси точніше враховують нові соціальні орієнтири суспільства – забезпечення розвитку громадянського суспільства, зміцнення соціальної та політичної стабільності, створення соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення тощо.

Формування пріоритетних соціальних інтересів відображено у новій редакції Стратегії національної безпеки України, спирається на чинну правову базу з національної безпеки, виходить із загальних потреб країни у розбудові соціальної держави.

Згідно нової редакції Стратегії національної безпеки України нагальними завданнями політики національної безпеки є захист таких життєво важливих національних інтересів України:

утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного розвитку людини, реалізації її творчого потенціалу через різноманітність форм суспільної організації;

захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону;

створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення;

гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього природного середовища;

збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності.

На першому етапі реалізації Стратегії (2012 – 2013 роки) передбачено забезпечення стабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, здійснення першочергових реформ, насамперед у сфері державного управління, забезпечення необхідних організаційних й економічних умов для реформування усіх сфер суспільного життя у межах євроінтеграційного курсу, вдосконалення законодавства з питань національної безпеки, розробка на основі Стратегії узгоджених між собою програмних документів щодо реформування сектору безпеки і оборони, розпочати реалізацію відповідних перетворень.

На другому етапі (2014 – 2015 роки) мають бути досягнуті цілі Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», сформовано нову якість державної влади, у тому числі сектору безпеки і оборони.

На третьому етапі (2016 і наступні роки) передбачається коригування Стратегії на основі оцінки ефективності її реалізації.

Тобто до кола національних інтересів у соціальній сфері включено:

підвищення рівня та якості життя населення, формування та становлення середнього класу, подолання бідності;

ліквідацію соціальної нерівності, різкого розшарування населення; збереження та розвиток високопродуктивного трудового та інтелектуального потенціалу нації, посилення трудової, підприємницької та інноваційної активності;

забезпечення соціального захисту населення, адресне піклування про людину, підвищення рівня соціального забезпечення населення;

зміцнення генофонду українського народу;

поліпшення стану здоров'я населення, забезпечення його охорони на виробництві та в побуті;

Соціально-правові питання

забезпечення якісного фізичного та духовного розвитку людського капіталу;
становлення та розвитку громадянського суспільства;

визначення стратегії розбудови соціальної держави та формування умов її здійснення;

розвиток соціальної інфраструктури, удосконалення системи освіти, охорони здоров'я, житлових умов; забезпечення продовольчої безпеки;

визначення пріоритету загальнолюдських цінностей та механізму їх упровадження;

зміцнення моральних засад, патріотизму українського народу, розвиток його духовності;

удосконалення та розвиток системи державного та регіонального соціального управління;

інтеграцію України як рівноправного партнера до європейських міжнародних систем.

Схематично соціальну безпеку як складову національної безпеки можна подати у вигляді схеми (рис. 1).

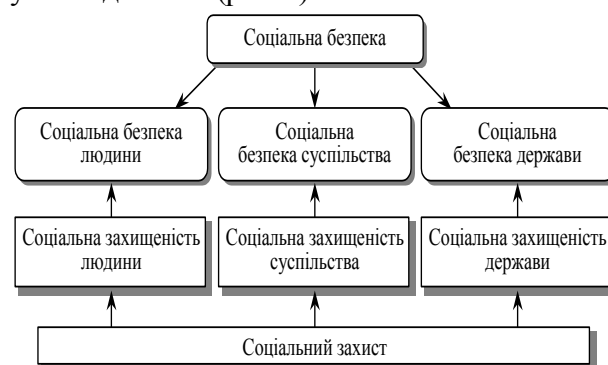

Рис. 1. Складові соціальної безпеки

На соціальну безпеку людини, суспільства і держави впливає цілий ряд чинників, які відображені на наступній схемі (рис. 2).

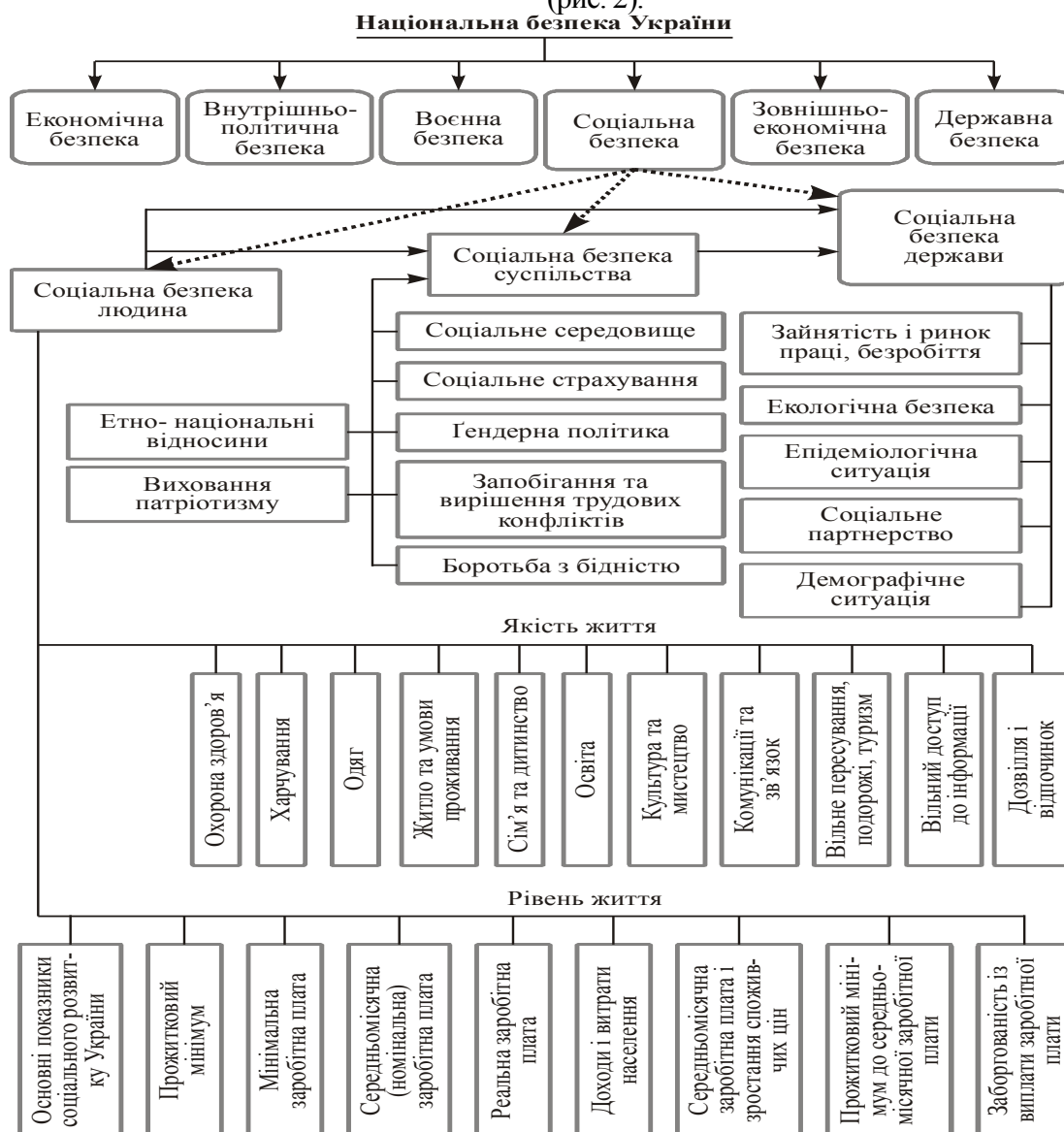

Рис. 2. Чинники, що впливають на національну безпеку України

У найзагальнішому розумінні соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз та коли значення критеріїв їх соціальної захищеності перебувають не нижче порогових значень, що становлять загрозу для національної безпеки країни [1, с. 17].

Окремого розгляду потребує питання соціальної безпеки військовослужбовців, яка передбачає гарантування державою належного рівня та якості життя й реальну наявність соціальних перспектив.

Аналіз результатів наукових розробок соціальних проблем військового будівництва, що були проведені Науково-дослідним центром гуманітарних проблем Збройних Сил України в період з 2004 р. по 2010 р. дозволяють констатувати, що в ситуації системної кризи українського суспільства мали місце реальні загрози соціальній безпеці військовослужбовців [9-11]. Зокрема, вітчизняний дослідник М. Шевченко зазначає: «Довготривале форматування суспільної свідомості військовослужбовців у контексті загрози почуттю фізичної безпеки та нагнітанні страху перед соціальними перспективами подальшої професійної діяльності спричиняє втрату кредиту довіри до соціальних гарантій з боку держави. Це унеможливило формування привабливого іміджу військової служби за контрактом, знижує ефективність функціонування системи соціального управління і, насамкінець, вирішення кадрового забезпечення військової служби» [9, с. 139].

На виконання завдань по забезпеченню необхідного рівня воєнної безпеки держави значний вплив здійснює соціально-політична обстановка в країні. Водночас, на ефективність реалізації воєнної політики суттєвим чином впливає її фінансово-економічний аспект, який має подвійне значення. З одного боку, він становить матеріальну основу системи оборони держави, а з іншого, виступає обмежувальним чинником, оскільки обсяг і складність завдань не повинні перевищувати реальних економічних можливостей держави відносно їхнього забезпечення. Фінансові ресурси, що виділяються, повинні бути використанні з максимальною ефективністю, щоб не створювати надмірного навантаження на національну економіку і бюджет.

Останнім часом реалізація воєнної політики стала все більше залежати від соціального фактору. Коло питань тут надзвичайно широкий: від забезпечення житлом військовослужбовців і членів їх сімей до конверсії інфраструктури вивільнених військових містечок. Без вирішення зазначених проблем досить складно підняти престиж військової служби, вирішити належним чином проблеми кадрової політики і комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями за контрактом, забезпечити на належному рівні морально-психологічний стан військ (сил) та їхню бойову готовність загалом. Тому вирішення всього спектру соціальних проблем має потребу в консолідації зусиль усіх гілок влади держави, Міністерства оборони України, місцевих органів, інших державних та недержавних установ і організацій.

В новій редакції Стратегії національної безпеки одним з напрямів вдосконалення системи забезпечення національної безпеки України визначено системне вдосконалення законодавства з питань національної безпеки, а саме: розвиток системи правових і соціальних гарантій для військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу правоохоронних органів, прирівняних до них осіб, членів їх сімей з урахуванням економічних можливостей держави і стандартів держав – членів ЄС. Також в Стратегії розглядається реформування сектору безпеки і оборони як цілісної системи шляхом стабілізації ситуації у Збройних Силах України, зупинення зниження рівня їх боєздатності та боєготовності, збереження офіцерського і сержантського корпусу, оптимізації їх структури та чисельності, відновлення технічної готовності озброєння та оновлення його складу, удосконалення системи бойової підготовки, реорганізацією системи оперативного (бойового) та матеріально-технічного забезпечення і формування на цій основі невеликих за чисельністю, але ефективних, професійних Збройних Сил України, спроможних виконувати завдання оборони держави в умовах проведення позаблокової політики.

Висновки: В новій редакції Стратегії національної безпеки одним із завдань державної політики визначено забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців, що передбачає формування даної соціальної страти як середнього класу суспільства з

відповідним рівнем матеріального становища та соціально-побутових умов. Водночас, в сучасних умовах потребує вдосконалення система забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців шляхом розробки та впровадження державно-управлінської технології, яка б нейтралізувала деструктивний вплив органів державної влади на соціальну безпеку. Так, на рівні Верховної Ради України повинні бути створені правові та організаційні механізми унеможливлення прийняття популістських рішень, не підкріплених реальними можливостями держави. На рівні Кабінету Міністрів України повинні бути

чітко визначені соціальні гарантії, встановлена відповідальність за підтримку соціальної пропорції і своєчасність заходів по виправленню соціальних деформацій у військовій сфері. Надзвичайно важливо, щоб соціальна безпека реалізовувалася як напрямок діяльності головного спеціалізованого органу в системі національної безпеки – Ради національної безпеки і оборони України.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні механізмів забезпечення соціальної безпеки військовослужбовців Збройних Сил України.

Література

1. Соціальна безпека: теорія та українська практика [текст]: монографія / [І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.] за ред. І. Ф.Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
2. Економічна безпека України в умовах глобальних викликів [текст]: монографія / [А.А. Мазаракі, О.П. Корольчук, Т.М. Мельник та ін.] за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2010. – 718 с.
3. Безпека сталого розвитку України: побудова в умовах глобальних викликів [текст]: монографія / [В.О. Ананьїн, В.В. Горлинський, О.О. Пучков та ін.] за заг. ред. В.О.Ананьїна. – К.: ІСЗЗІ НТУУ «КПІ», 2009. – 271 с.
4. Гашовська В. Соціальна домінанта національної безпеки: актуальні проблеми [текст] : монографія / В. Гашовська – К.: Видавничий Дім «Корпорація», 2004. – 196 с.
5. Смолянук В. Військова могутність України: Теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років [текст]: монографія / В. Смолянук. – Київ; Ірпінь: ВТОР «Перун», 2000. – 448 с.
6. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика [текст]: монографія / Г.П. Ситник. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
7. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України [текст]: монографія / А.І. Семенченко. – К.: Вид-во НАДУ, 2008. – 428 с.
8. Богданович В.Ю. Теоретические основы анализа проблем национальной безопасности государства в военной сфере [текст]: монография / В.Ю. Богданович. – К.: Основа, 2006. – 296 с.
9. Проблеми комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями служби за контрактом: соціальний аспект аналізу [текст]: монографія / [Т.Д. Глушкова, І.С. Печенюк, В.П. Фатенко та ін.] за заг. ред. М.М. Шевченка. – К.: Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2007. – 172 с.
10. Грубов В.М. Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма [текст]: монографія / В.М. Грубов. – К.: Тов. «ФАДА, ЛТД», 2007. – 554 с.
11. Кротиков В.П. Гуманітарна політика у Збройних Силах України: проблеми теорії та практики [текст]: монографія / В.П. Кротиков. – К.: НДЦГПЗСУ, ТОВ «Видавничий будинок «Аванпостприм», 2010. – 258 с.
12. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» № 3/97-ВР від 16 січня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – ст.85.
13. Закон України «Про основи національної безпеки України»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/anot/964-15>
14. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» № 105/2007 від 12 лютого 2007 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5728.html>
15. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» 389/2012 від 8 червня 2012 року: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html>